

DIÀLOGO VERDADER, GRACIOS Y APACIBLE DELS FELICES Y BONS SUCCESSOS DE LA GUERRA DE CATALUNYA

PER

ENRIC PRAT

El text que transcrivim, un opuscle narratiu sobre els antecedents de la Guerra dels Segadors i els seus primers episodis fins a la batalla de Montjuïc, escrit durant la primera fase del conflicte, quan encara es podia preveure una solució favorable a Catalunya, és el que figura amb el número 2.927 al catàleg d'Aguiló¹, d'on reproduïxo a continuació la referència:

Dialogo verdader, gracios y apacible dels felices, y bons successos de la guerra de Cathalunya. —Compost ara de nov ab different rima de Jaume Roig, per un Català ben aficionat a sa Patria Cathalunya. — Interlocutors en ell son Valenti Anglada y Bernat Company. (*Representados por dos viñetas*) Barcelona: Gabriel Nogues, 1642.

En 40, 12 hojas sin foliar, impresas a dos columnas. Este poemita, de más de 1.500 versos, es uno de los más importantes para la historia y para el idioma, que se imprimieron en aquella angustiosa época. Debieron seguirle dos partes más, según se advierte en los últimos versos del Diálogo.

Sigue:

«Cobles del Marqves de los Veles qve cantaren Valenti, y Bernat a la fi del rahonament».

Y son unos *goigs* políticos que tienen por

¹ Marià AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (Madrid, 1923). La referència completa de tots els textos que cito en aquestes notes és a la bibliografia final.

TORNADA

Suplicau gent derrotada
al Priuat, deix de voler
guerras ab gent Catalana
queus han de fer menys valer.

Podem veure que la tornada transcrita per Aguiló presenta algunes diferències respecte la que hem trobat nosaltres: una coma després de «voler» en el segon vers i el quart vers sencer («queus fara menos valer»).

El nostre text consta amb el número 592 a la *Bibliografía de Cataluña*² de María del Carmen Simón Palmer, que en fitxa un exemplar a la Biblioteca de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona — que és també el que apareix citat en un article d'Anna Maria Torrent³. No consta, en canvi, al catàleg de la col·lecció Bonshoms⁴.

Nosaltres hem treballat a partir de l'exemplar localitzat a la Biblioteca del Palau de Peralada per Pep Vila, que en donava notícia en un article publicat a la «Revista de Girona»⁵.

Hem acompanyat l'edició del text amb les notes que ens han semblat convenients per aclarir tot allò que podia resultar confús per a un lector que no conegui bé el moment històric, ja que fets i personatges són citats sempre sense cap mena d'explicació o presentació, tal com potser era suficient per a un lector que en fos contemporani. També hem identificat els llocs on transcorren els fets i, finalment, hem inclòs alguns aclariments de caràcter lingüístic per facilitar la lectura d'alguns mots o passatges (alguna vegada també hem cridat l'atenció sobre determinats usos no registrats pels nostres diccionaris). Ens hem servit del material citat a la bibliografia, en particular del llibre d'Elliott sobre la revolta catalana, que encara fa poc Ricardo García Cárcel considerava la millor aportació al tema a què fa referència.

Els nostres repertoris bibliogràfics (Aguiló, Bonshoms, Simón Palmer) contenen una extensa relació de textos poètics continguts en plecs

² María del Carmen SIMÓN PALMER, *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización*, «Cuadernos bibliográficos» XLI (Madrid, 1980).

³ Anna Maria TORRENT, *Poesia barroca de la Guerra dels Segadors*, a «Els Marges» 31 (maig 1984).

⁴ *Catálogo de la colección de folletos Bonshoms* (Barcelona, 1974).

⁵ Pep Vila, *Plecs poètics catalans dels segles XVI i XVII conservats a la biblioteca del Palau de Peralada*, «Revista de Girona» núm. 108 (Girona, 1984).

solts que, convenientment editats i estudiats, proporcionarien un material de primera mà, valuós fins i tot per les seves distorsions partidistes, de gran interès lingüístic i literari, i si més no històric. Fa uns anys Josep Romeu ja va cridar l'atenció cap a aquests opuscles. De moment, coneixem l'existència d'una tesi de llicenciatura sobre «els romanços i els plecs austriacistes en la Guerra de Successió» presentada per Xavier Ibàñez i Jofre a la Universitat de Barcelona i l'edició d'uns quants dels textos referents a la Guerra dels Segadors feta por Anna M. Torrent⁶. El text que editem és un dels més extensos i interessants d'aquest darrer període.

Autoria i impressió

L'autor del text es presenta a si mateix com «un català ben aficionat a sa Pàtria Cathalunya» i, encara que suposem que fos l'autor d'altres textos que sortiren de la impremta de Gabriel Nogués («en lo carrer de Santo Domingo») durant aquell període (només al catàleg d'Aguiló hi figuren 42 opuscles publicats entre 1614 i 1646), no tenim cap argument per identificar-lo.

Pel que fa a la notícia que recull Aguiló sobre dues possibles continuacions del nostre text, es basa en el que es diu al final del poema: «Y aquí fi y remato dóna / lo rahonament, / la part primera; / quicà.n ferem de tercera, / si aquesta agrada. / La segona és ja acabada/ alegrement». (vs. 1.599-1.605). De fet, doncs, la tercera part és hipotètica i la segona no sabem si arribà a ser impresa; en tot cas no hem sabut identificar-la entre els opuscles de l'època.

Tema i episodis

El nostre poema consisteix en un diàleg entre dos antics amics, Valentí Anglada i Bernat Company, que es troben després de dos anys d'absència del segon, que ha estat a Itàlia. Els dos personatges estan representats a la portada per uns dibuixos que mostren Valentí Anglada com un burgès i Bernat Company amb vestit curt i espasa. Valentí Anglada,

⁶ TORRENT, *op. cit.*

que viu a Cardona, ha participat en l'alliberament del diputat Tamarit, en el Corpus de Sang, en algunes trobades amb tropes castellaness i, finalment, en la batalla de Montjuïc. L'absència de Bernat entre 1640 i 1642 permet que Valentí ens doni la seva versió dels fets (sovint com a testimoni presencial), que és la que es tracta de difondre entre els lectors, una versió que confirmi la raó de la pròpia causa i fomenti l'entusiasme combatiu.

Esquemàticament, podríem dividir el text en les parts següents:

1. Trobada de Valentí i Bernat.
2. Comportament de les tropes castellaness després de l'alliberament de Salses. Reacció catalana.
3. Alliberament de Tamarit.
4. Corpus de Sang i mort del virrei.
5. Entrada del marquès de los Vélez i preparatius de defensa a Barcelona.
6. Diverses accions bèl·liques. Elogi dels almogàvers i justificació de l'actuació dels religiosos en el conflicte.
7. Batalla de Montjuïc.

Els episodis descrits són els següents:

—Recuperació del castell de Salses (s'insisteix en el participació dels catalans i en el fet que els castellans, en canvi, l'havien lliurat als francesos) (vs. 89-126).

—Protestes contra l'allotjament dels soldats i la supèrbia amb què aquests es comportaven (vs. 135-162).

—Incidents a Santa Coloma de Farners, on mor cremat l'agutzil Monrodon (vs. 163-186).

—Excessos dels soldats a Santa Coloma, Riudarenes i Montiró (vs. 187-220).

—El bisbe de Girona, Gregorio Parceró, excomunica els soldats (vs. 225-260).

—Les tropes intenten entrar a Girona (vs. 261-270) i són rebutjades cap a Sant Celoni, on són novament fustigades (vs. 271-294) fins que arriben a Barcelona, on són atacades al Canyet i molts han de refugiar-se a les galeres (vs. 295-310).

—Un grup de catalans es reuneix a Sant Andreu i elabora un pla per alliberar el diputat Francesc de Tamarit (vs. 311-382). L'endemà es dirigeixen a la presó, n'esfondren la porta i l'alliberen (vs. 383-438).

—Valentí, que havia tornat a Cardona, entra altre cop a Barcelona el 7 de juny, dia de Corpus. Un «porterot» mata un seu company anomenat Jaume Gobolet. Com que les autoritats són «mals naturals i poc affectes», es neguen a castigar-lo. Els segadors els incendien les cases (vs. 439-472). També calen foc a la porta de les Drassanes. El virrei, que fugia cap a les galeres, cau i es trenca el cap (vs. 473-496).

—Bernat intervé per explicar que va saber la mort del virrei estant a Roma i que allí els castellans acusaven els catalans d'haver-lo matat, cosa que ell mai no es va arribar a creure (vs. 497-532).

—Valentí li confirma que era una calúnnia: en realitat, només un cop mort el virrei «algun foll o vil tort» va donar dues ganivetades al seu cadàver. I cita per confirmar això el testimoni d'un capellà cirurgià que el va reconèixer (vs. 533-550).

—Barcelona escriu al rei explicant-li els fets i demanant un nou virrei. És nomenat el duc de Cardona, però a Madrid només pretenen «tatxar de rebel·lió/al Principat/per vèurer-lo acabat/de una vegada» (vs. 551-614).

—Bombardeig de Perpinyà per part de les tropes castellanques (vs. 615-634).

—El duc de Cardona mor quan es dirigia a Perpinyà (vs. 635-649).

—És nomenat successor seu el bisbe García Gil Manrique (vs. 649-656).

—Entren a Catalunya, per Tortosa, les tropes del marquès de los Vélez (vs. 657-670). Els barcelonins envien tropes per evitar que arribin a Tarragona (vs. 671-688). Ataquen Balaguer (vs. 689-698) i Cambrils, la rendició de la qual és seguida d'una matança gratuïta de presoners (vs. 699-778).

—En compliment dels pactes «ab lo francès», entren les tropes comandades per Espenan. Juntament amb el conseller Pere-Joan Rossell, que ha recollit gent a Barcelona, marxa cap a Tarragona. Però pacta amb el marquès de los Vélez i li lliura la plaça (vs. 778-850).

—El Consell de Cent ha d'aplegar un nou exèrcit. L'encontre amb els castellans es produeix davant del riu Anoia (vs. 851-903).

—Bernat pregunta pels almogàvers i Valentí li fa la descripció i l'elogi d'aquest cos (vs. 893-1.008).

—Valentí justifica la participació activa dels religiosos i la importància que ha tingut (vs. 1.154-1.284).

—Descripció de la batalla de Montjuïc (vs. 1.295-1.598).

Mètrica

La forma mètrica en què està escrit el text és la de la codolada, «composta d'un seguit de versos aparellats, sovint isosil·làbics els dos primers i després alternativament llargs i curts, i els altres rimats entre ells de dos en dos»⁷. Els versos que s'alternaven eren de vuit i de quatre síl·labes i més tard, sembla que per influència de l'*octosílabo* castellà, predominà el vers de set. D'altra banda, «no és infreqüent l'anisosil·labisme en textos poc vigilats, els versos llargs oscil·lant entre les set i les nou síl·labes, i els curts, entre les tres i les cinc». «Amb les noves rimades, la codolada ha estat la forma característica de la poesia narrativa i satírica de Catalunya des del segle XIV, almenys, fins a la tradició folklòrica mallorquina»⁸.

El nostre text correspon a aquestes descripcions: és un text narratiu del segle XVII, escrit en versos alternativament curts i llargs amb una gran irregularitat sil·làbica (els llargs oscil·len entre 7 i 8, amb predomini molt ampli dels primers, i els curts entre 4 i 3, tot i que en un cas concret arriba fins a 6 —v. 346). L'esquema és el següent: 8-, 4a, 7a, 4b, 7b, etc. El primer vers queda sense rimar⁹.

Sobre el nom que es dona al metre en el text mateix «diferent rima de Jaume Roig», Rubió¹⁰ considera que la freqüència abusiva amb què el metre de Jaume Roig era usat feia que alguns textos se sentissin impulsats a advertir, com un element al seu favor, que no hi eren escrits. Rossich recull l'observació de Miquel i Planas sobre el fet que en aquesta època mai no s'utilitza el nom *codolada* i en dedueix que no és que ja no sabessin quina era l'estrofa realment usada per Roig, com suposava Rubió, sinó que «les noves rimades i la codolada encara eren con-

⁷ J[ordi] C[ASTELLANOS] V[ILA], «Codolada» a *GEC*.

⁸ Josep ROMEU, «Codolada» a *DLC*.

⁹ Reuneix també les condicions que dona Rossich per distingir la codolada dels lais i altres tipus de poemes de peu trencat: «a) que, després d'un canvi de rima, no es repeteixi una rima anterior; b) que els versos de peu trencat apareguin amb idèntica regularitat; c) que el vers curt, precedint el vers llarg, li doni la rima; d) que hi hagi un tall semàntic entre la parella de versos que rimen entre si.» (Albert ROSSICH, *La codolada, una forma mètrica catalana*, dins *Miscel·lània Aramon, III* (Barcelona, 1984)).

¹⁰ Jordi RUBIÓ i BALAGUER, «Decadència de la literatura catalana» dins *Historia General de las Literaturas Hispánicas*, vol. IV (1ª part) (Barcelona, 1953), p. 581.

siderades un mateix tipus de forma mètrica, a efectes de nomenclatura»¹¹.

La rima és consonant però amb llicències abundants que anirem veient. El timbre vocàlic és considerat irrellevant: rimem entre elles vocals obertes i tancades i fins en un cas (v. 1.313) amb una vocal neutra, i el mateix sentit deu tenir la facilitat amb què, en un text que pertany al català oriental, es fan rimar paraules catalanes i castelles.

Pel que fa a la *r* final, veiem que tan aviat s'adopta un criteri fonètic, que permet que paraules acabades en *r* mudà rimin amb d'altres que no la tenen ('Serinyà' / 'pujar', vs. 1.256-1.257), com un criteri gràfic segons el qual dues paraules que ortogràficament porten *r* poden rimar encara que en un cas aquesta consonant no es pronunciï ('apar' / 'cremar', vs. 176-177).

Les toleràncies que permeten les rimes són les següents:

—entre nasals ('vens' / 'temps', vs. 2-3; 'entràvem' / 'turbaven' vs. 482-483; 'Bertran' / 'afany', vs. 492-493).

entre laterals ('general' / 'cavall', vs. 732-733; 'veles' / 'orelles', vs. 726-727).

—entre oclusives ('mogut' / 'puch', vs. 44-45).

—ot / ort ('esparriot' / 'fort', vs. 348-349).

—*r* / *n* ('agricultura' / 'una', vs. 932-933, que ja es pot considerar simplement una assonància).

—*s* / *ts* ('tres' / 'miquelets', vs. 1.138-1.139).

—*rs* / *s* ('almugàvers' / 'nomenavas', vs. 958-959).

—la presència de *s* o *n* final és irrellevant ('altre' / 'nosaltres', vs. 870-871; 'gent' / 'valents', vs. 906-907; 'dia' / 'axian', vs. 116-117).

Pel que fa a la presència de rebles, n'hi ha alguns de molt evidents ('Parcero' / 'vero', vs. 236-237); 'Christo' / 'chisto', vs. 354-355; 'Girona' / 'rodona', vs. 263-264, etc.).

Quant a les cobles finals, consten de 64 versos heptasil·làbics que presenten l'esquema de rimes ABAB (menys en el cas de l'estrofa 13: ABBA). Els versos són regulars i les rimes tampoc no tenen en compte el timbre vocàlic.

¹¹ ROSSICH, *op. cit.*, nota 91.

La llengua

En primer lloc, és evident que el text pertany al català oriental, com pot observar-se per les confusions freqüents entre *a* i *e* en posició àtona (d'on surten grafies més o menys confusionàries, del tipus 'revent' per 'rabent' o 'axit' per 'eixit'). Els plurals d'adjectius i substantius i les terceres persones del plural del present i de l'imperfet d'indicatiu tan aviat apareixen escrits amb *a* com amb *e* (*-as*, *-es*, *-an*, *-en*). L'article femení plural adopta dues formes: *las* i *les*. Menys sovint, s'observa també la confusió entre *o* i *u* en posició àtona.

L'ús de la *h* és completament arbitrari (trobem tan aviat 'havían' com 'avían', 'o' —conjunció— com 'ho'). Sovint és usada per indicar hiat ('possehim').

Per representar el so pre-palatal fricatiu sord s'utilitzen les grafies *ix*, només en posició final de paraula, i *x* en totes les altres posicions. El so africatat sord és representat per *tx* o *ig* ('tatxar', 'mitx' o 'mig', 'vaig') i fins per *ch* en un parell de casos ('Chacó' i 'chisto'). Al vers 453 trobem 'vax-ne' per 'vaig-ne'.

S i *c/ç* són usades indistintament per representar el so d'essa sorda ('començar' i 'comensar'). Tot i alguna excepció ('messos', v. 136), en posició intervocàlica s'observa bé la diferència entre essa sorda (representada per *ss*) i essa sonora (per *s*). *Z* apareix en posició inicial ('zel', v. 229) i, ocasionalment, entre vocals ('presteza', v. 280).

La nasal palatal s'escriu indistintament *ny* i *ñ* ('Cathalunya' i 'Cataluña'), fins i tot per representar paraules franceses ('Aubiñí', v. 1.377). La lateral palatal és sempre *ll*.

Hi ha casos de confusió entre *b* i *v*, però aquest aspecte de l'ortografia es manté essencialment correcte ('havían', 'tiraven', 'provar', etc.). 'Revent' per 'rabent' és el cas d'indistinció més freqüent.

L'oclusiva velar sorda s'escriu *ch* en posició final, però amb excepcions.

S'usa sempre *v* a principi de paraula i *u* a l'interior (menys en les majúscules, que són sempre *V*), sigui quin sigui el seu paper.

En canvi, es distingeix segons l'ús modern entre *i* i *j*, excepte en posició inicial i en majúscula ('Ioan', 'Iesuset', —però també 'Joan'). Hi ha alguns casos de confusió entre les pre-palatals fricatives sorda i sonora ('pujant' per 'puxant', potser per influència castellana). També: 'desijava' (v. 1.013).

Els infinitius de la segona conjugació s'escriuen quasi sistemàticament amb *r* final ('mòurer'), encara que podem trobar casos com 'corra' (per 'còrrer') i 'pendre'. Observem que 'arremètrer' rima amb 'escopeta' (vs. 446-447).

Tant i *quant* apareixen gairebé sempre escrits amb *t* final, independentment de la seva situació dins la frase i del seu valor.

L'ús, no sistemàtic, de la grafia llatinitzant *sanct* no impedeix que rimi amb 'quant'.

La conjunció copulativa s'escriu sempre *y*. L'adversativa, *o* o bé *ho*.

S'usa *mp*, però al costat de *m* i fins i tot de *n* ('comptar', 'contant', 'prompte' i 'promte').

L'accent, sempre greu, s'utilitza només ocasionalment i en paraules acabades en vocal.

Articles i preposicions no s'elideixen davant de vocal. Sí que ho fan en posició enclítica ('yls', 'quels'). Hi ha, en canvi, contraccions, com les que existien en castellà ('al', 'del', 'desta'). Igualment: 'te apromet', v. 1.359).

Altres grafies interessants: *hont*, *casi*, *augmentar*, *Hypolit*, *sciencia*, *sab*, *corps* (per 'corbs'), *actions*.

D'una manera menys sistemàtica, comentarem alguns aspectes morfosintàctics. Els articles masculins són: *lo* (que no s'apostrofa mai davant de paraula començada per vocal però es redueix en posició enclítica: 'tenia.l bastó', v. 1.021) i *los*. Els femenins són *la* i *les* (escrit preferentment *las*).

En relació amb la morfologia nominal, observem la forma arcaïtzant de plural masculí *felices*, que només apareix al títol (al text, en canvi: 'francesos').

Quant als possessius, apareixen sempre les formes àtones: *mon*, *ma*, *mos*, *mes*, *son*, *sas* (les dues darreres també per a diversos posseïdors, encara que alguns cops en competència amb *llur* —almenys en un cas usat per a un sol posseïdor: 'llur illada [d'ell]', v. 1.184), *nostre* (sense article), etc.

De demostratius n'alternen formes diverses: *assò* i *axò*, *esta* i *aquesta*, *exa* i *aquexa*.

Els pronoms àtons apareixen sempre només en les formes plenes i reduïdes (en posició enclítica): 'me', 'te apromet', 'tu.t', 'vo.n', 'no.s veren', 'mal los pes'. Trobem 'dexar-lo' (v. 431) al costat de 'puni.l' (infinitiu, v. 429).

Apareix l'indefinit 'ninguna' (v. 1.527).

Pel que fa a la morfologia verbal, trobem primeres persones del present d'indicatiu i del de subjuntiu sense desinència ('te apromet', 'pic' —per 'piquei'). Hi predomina el pretèrit perfet simple (inclosa la primera persona del singular: 'aní', v. 357), en combinació, però, amb el perifràstic. Les formes de subjuntiu són les acabades en *-a* o *-e*: 'puga', 'púgan', 'fessen', 'desitjassen', etc.). També 'sàpies' (v. 1.195). Els imperfets també adopten les formes en *-as* ('dassen', 'peleassen'). El verb *afegir* presenta la seva forma no incoativa: 'effitx' (v. 479).

Entre els adverbis trobem *hoc*, *après* i *després*, *nunca*, *assí*, *re* i *res*, *almanco*, *donchs* (i *donch*, i *donques*), *baix* (amb valor de *sota*), *ey* ('hi'), *tantost*, *jamay*.

Quant a les preposicions, remarcuem *per a* ('escales per a pujar', v. 1.372; 'cartes per a jugar', v. 1.374; 'deyen los dassen flaysans / per a menjar', vs. 143-144; 'lo bastó empuña / (...) / per a marxar', vs. 793-796; 'Bé, n'hi havia que miràvan / millor los carros / per a provar si alguns jarros / de vi hi havia', vs. 1.059-1.062), *ab*, *sens*.

La conjunció *mes* predomina de molt sobre *però* (v. 535) i fins en el vers 1.203 és usada amb el valor de *sinó*. *Pus* i *puix* tenen el valor de *puix que* (castellà *pues*, per tant).

Alguns usos sintàctics: complement directe amb preposició (vs. 449, 458, 610, 1.143, 1.259, etc.), *a fi de que* (v. 1.313), *tenir que* (v. 1.587).

Pel que fa al lèxic, podem considerar castellanismes: *alborotada* (v. 1.355), *apreto* (v. 884), *bisarro* (v. 1.176), *brivona* (v. 1.415), *cabo* (v. 773), *chisto* (v. 335), *colina* (v. 1.439) *desbrotxat* (v. 413), *hazañas* (v. 997), *lindo* (v. 908), *llamada* (v. 752), *mohina* (v. 743), *motxo* (v. 161), *pelear* (v. 1.173), *quartel* (v. 1.481), *quarto* (v. 411), *remato* (v. 1.599), *sargento* (v. 1.029), *socorro* (v. 1.162), *tatxar* (v. 609). Quant a *iglésia* (v. 41), vegeu *DECLC*.

Hi trobem els següents cultismes: *Christo* (v. 354), *diàlogo* (al títol), *gènere* (v. 79), *sacrílego* (v. 245).

Vulgarismes: *cotxo* (v. 229), *nathamatitzant* (v. 160), *professó* (v. 1.331).

Altres mots que cal remarcar: *colp* (v. 447), *cotxo* (v. 160), *verdader* (al títol), *vuy* (per 'avui', arreu).

Notes de lectura

Si bé el nostre text no sembla tenir un propòsit estètic essencial i l'estil i la versificació són poc acurats, creiem que el seu interès com a text pamfletari i amb intenció de ser efectiu sobre l'entusiasme dels lectors és ben notable i l'autor demostra una gran habilitat en la forma com ha ordenat i presentat el material de què disposava, de manera que n'acabés sortint una mena de guió cinematogràfic perfectament graduat des dels incidents que obren el conflicte fins a l'apoteosi final que constitueix la batalla de Montjuïc.

El text es caracteritza per les ràpides elisions que en moments determinats eviten les explicacions i permeten presentar els fets consumats. No arribem a saber res, per exemple, de les negociacions amb França. Se'ns diu que els catalans s'han dirigit al rei de França i que aquest els ha ajudat «ab tant amor» que l'han fet senyor del país. Més tard, «ab lo francès / se cumplen pactes» i ja trobem les tropes d'Espana a Catalunya. Els incidents sempre tenen una causa puntual irrellevant que és potenciada pels castellans perquè els valgui d'excusa per als seus autèntics propòsits de reduir el país. Encara que es presenta un rerefons de descontentament contra les autoritats, mai no es va gaire enllà en la recerca de causes. Els catalans són lleials al rei malgrat les adversitats, però es troben obligats a recórrer a França. L'entrada d'Espana és col·locada després de la matança gratuïta que segueix la rendició de Cambrils i que demostra la impossibilitat d'una entesa pacífica amb les tropes invasores.

El text està escrit de manera que fomenta la complicitat anticastellana entre personatges i lectors: («la castellana canalla») vol sotmetre Catalunya, els seus soldats no respecten les dones ni els objectes sagrats, calumnia sistemàticament els catalans, menysvalora les victòries catalanes i tergiversa el nombre de les pròpies baixes. Fins se'ns diu que els mateixos soldats castellans són conscients que lluiten contra Déu, al qual havien ofès (el Nen Jesús «se había buuelto / catalán ya muy resuelto» vs. 1.232-1.233). Els personatges castellans apareixen caricaturitzats a través de les bravates que profereixen i que són reproduïdes en castellà.

La justificació religiosa és un altre dels aspectes importants en el text, com ho era a l'època per defensar l'actitud catalana. Els catalans no només defensen la seva pàtria sinó també la religió. L'excomunió que el bisbe de Girona, Gregorio Parceró, havia promulgat contra el terços castellans donava suport a aquesta pretensió. I, al seu entorn, justifi-

cava la participació decidida en la lluita de l'estament eclesiàstic, participació que Valentí defensa davant de Bernat i d'altres que, com ell, poguessin sentir alguna mena d'escrúpol.

No hi falten els catalans traïdors, d'una banda les autoritats «poc affectes» (el virrei Cardona, alguns dels membres de l'Audiència) i els seus sicaris (com l'agutzil Monrodon), i de l'altra aquells que no participen en la defensa o es lliuren massa fàcilment («los tortosins malvats»).

Els personatges que podríem anomenar «històrics» gairebé mai no són presentats. Se'ls cita directament pel seu nom i a vegades només a través d'al·lusions. Als personatges populars s'hi refereix amb una gran familiaritat, com si fossin també ben coneguts de tots els lectors. Això i l'ús de malnoms (que són fàcilment intercanviables) crec que pretén augmentar la participació dels lectors en les accions descrites a través de la identificació amb els protagonistes.

La mateixa funció crec que té l'ús del present d'indicatiu (al costat del pretèrit perfet i de l'imperfet d'indicatiu en els fragments més narratius) i de la primera persona del plural.

El narrador participa activament en els principals fets d'armes que ens són descrits i si ell no hi era aporta testimonis com el del capellà cirurgià que testifica que el virrei ja era mort quan va rebre dues ganivetades. Quan reviu els fets per al seu amic, Bernat els acompanya de tot d'expressions ponderatives i d'entusiasme. No hi falten les inevitables comparacions retòriques dels catalans amb els romans (v. 881), amb Rotllan (Roldan, v. 898), amb fets de la guerra de Troia (v. 903) i se'ns diu que els frares catalans semblaven els autèntics terços de Flandes (v. 1.190). Les dones que participen activament a la batalla de Montjuïc són comparades amb les amazones (v. 1.533).

D'altra banda, la llarga descripció que fa dels almogàvers és un text obertament publicitari, i ho confirma el fet que a continuació Bernat manifesta la seva intenció de córrer a apuntar-s'hi.

La transcripció

Seguint els criteris habituals en aquests casos, he normalitzat segons l'ús actual la puntuació o l'accentuació, separant els mots que hi apareixen aglutinats i indicant amb un punt volat els casos en què l'elisió no és admesa avui dia en l'escriptura ordinària. També he normalitzat

l'ús de 'v' i 'u' (que en el text encara funcionen com a dues formes de la mateixa lletra, en posició inicial de paraula la primera i en els altres casos la segona) i de 'i' i 'j' (en els pocs casos en què el seu ús no coincideix amb l'actual).

He restituit entre claudàtors algun element gramaticalment necessari només quan la seva absència era deguda a descuit o elisió i la seva presència no alterava al còmput mètric. En altres casos, m'he limitat a indicar-ho a les notes.

He transcrit en cursiva les frases i parlaments en castellà que apareixen en el text, però no aquells usos que avui dia podríem considerar castellanismes però que en el text s'utilitzen com a catalans.

He desenvolupat les abreviacions, que es redueixen als casos següents: 'n' representada per 'ñ' sobre vocal, la conjunció 'que', representada per 'q', i 'S.' per 'sant'.

*Diálogo verdader, graciós y apacible dels felices
y bons successos de la guerra de Cathalunya.*

Compost ara de nou ab different rima de Jaume Roig per un català ben aficionat a sa pàtria Cathalunya.

Interlocutors en ell són Valentí Anglada y Bernat Company.

Ab llicència.

En Barcelona, en casa de Gabriel Nogués, en lo carrer de Sant Domingo, any 1642.

Jesús, Maria, Joseph.

Valentí: Sies ben arribat, Bernat!

Y de hont véns?

Que, per tot aquest llarch temps
has estat fora

5 no he tinguda bona hora
 ni alegria
 vént que absent te tenia

⁴ enteneu «que has estat fora».

⁷ vént: «Veient».

en estas ocasions
 de tantas tribulacions
 10 y tempestat;
 que molt poc se n'ha faltat
 y casi gens
 com no.ns han llevat los béns,
 hoc, y la vida,
 15 aquella gent atrevida,
 los castellans,
 que volían de peus y mans
 a tots lligar-nos,
 per després poder portar-nos
 20 entre peus.
 Mes nosaltres, cap de greus!,
 nos despertàrem,
 favor a Déu demanàrem
 y als sants
 25 (principalment als catalans
 que assí tenim
 y ab gran glòria possehim
 en esta terra),
 que.ns ajudassen en la guerra
 30 que començàvem,
 puix al ver Déu defensàvem
 sacramentat,
 al qual avían ells cremat
 en Riudarenes,
 35 que.ns va enséndrer las venes.
 Bé pots pensar
 quals devíam tots estar
 per tal maldat,
 sabent lo avían cremat
 40 altra vegada
 en la iglésia nomenada
 de Montyró!

³⁴ *Riudarenes*: escrit sempre Riu Darenes o Riu Darenas.

⁴² *Montyró*: poble del terme de Ventalló (Alt Empordà). «Els tercios se retiraven i cercaven de refugiar-se al Rosselló. Encara en la seva marxa cap al nord, els tercios de Juan de Arce calaren foc (30 de maig del 1640) a l'església de Montiró» (NADAL, p. 92).

- Bernat:* A tal llanto y compassió
me às mogut,
45 que a penes respòndrer puch,
amich meu car,
sens tenir-me de plorar
per tal fracàs.
Jo me n'aní ab mossèn Mas
50 aurà dos anys,
després de aquells grans dany[s]
de Perpinyà,
si.t recordes quan entrà
ab gran pujança
55 lo que vuy és rey de França
(Déu lo quart,
pus diuen nos ha ajudat
ab tant amor
que per ço l'an fet senyor
60 de aquesta terra).
Després me diràs la guerra
que haveu tingut,
què fa mossèn Vilagut
y mos parents.
65 V.: Tots estan bons y valents,
llahós a Déu,
però la filla d'en Romeu,
que festejaves,
morí de enfit de faves
70 aurà mig any.
Què faràs, amich, company?
Prega al Senyor,
fent-li gràcies, deutor
de tal mercè,
75 que de mans de carnicer
te l'à guardada
sent nació tant malvada

⁵² Es deu referir als enfrontaments entre els habitants del Rosselló i les tropes espanyoles que des d'uns mesos abans hi havien acudit per defensar la frontera. Sobre incidents a Perpinyà, vegeu SANABRE, *La acción...*, p. 47.

- que no perdona
a ningun gènere de dona
80 ho de femelles,
casades, viudes, donzelles,
o dolor greu!
- B.: Prec-te, per amor Déu,
no m'atormentes,
85 sinó que breument me contes
lo que ha passat
de des que jo he faltat
a esta terra.
- V.: Després que ha bona guerra
90 fonch cobrat
lo fort Salses, entregat
per castellans,
recuperat per catalans.
- B.: És veritat,
95 encara que algun malvat
diu lo contrari.
- V.: Pus jo he vist lo sumari
de la gent,
que quant estigué patent,
100 ja per nosaltres,
sense moltes gents dels altres,
sols catalans
passàvan vint mil infants;
sense mentir,
105 pus, cert, ab rahó puch dir
que passaven,
pus continuament anàvan
gent al camp,

⁸⁹ *ha bona guerra*: enteneu «a bona guerra».

⁹³ La presa de Salses per tropes franceses havia de ser l'ocasió per fer participar Catalunya en la guerra contra França, i la monarquia es va valer de tota mena de pressions vers la Diputació. El nostre text insisteix en la importància de la participació dels catalans en la recuperació de Salses («Cataluña consideraba que sus servicios no habían sido valorados y Madrid se quejaba de la presunta indiferencia catalana ante la guerra», GARCÍA CÁRCEL, p. 145).

¹⁰³ Mentre que la diputació assegurava pagar 12.000 homes, el 13 d'agost no n'hi havia sinó 6.654 i el 22 de setembre ja eren només 3.100 (ELLIOTT, pp. 354-355).

- 110 que aparexían un llamp
en valentia.
També de cavalleria
éran 500,
tan esforçats y valents
com esser púgan
115 los que en lo exèrcit bellúgan
vuy en dia,
que quant a pelear axían
dient «Avança!»,
feyen tant gentil matança
120 com dir-se puga.
Y assò no és gens dir ruga
ni mentida,
sinó veritat polida,
sense palla,
125 encara que a la vil canalla
mal los pes.
B.: Per ara no digas més,
passa avant,
que moríran tots reventant
130 de passió.
Acabam la oració
y vés narrant:
acaba de llegir lo plant;
no.m dónes pena.
135 V.: Acabàrem la sesena,
crech, dels messos
a penes foren remesos
y alotjats
per les casses y poblats
140 de Rosselló,
quant feren del fanfarró,
y als catalans
deyen los dassen flaysans

¹²¹ *ruga*: «mentida» (DCVB).

¹⁴³ *flaysans*: «faisans» (DCVB).

- per a menjar,
 145 que no.s podíen sustentar
 ab lo ordinari,
 demanant molt bon salari,
 per cada dia.
 Una tal brivonaria
 150 no.s pot sufrir,
 sinó que.ls férem fugir
 a més de pas,
 y sens fer-ne gens de cas
 fugir los fèiem,
 155 que aparexia als qui.ls veyen
 bastonejats.
 Axí anaven capbaxats
 que era pler
 veure'ls del primer al derrer
 160 tocar lo cotxo
 anaven lo cap tot motxo;
 no deyen res.
 Fins a Santa Coloma de Fernés,
 que a Monrodon
 165 cremaren *sin confesión*,
 perquè no la demanà
 (que a nosaltres bé.ns pesà,
 no que morís,
 sinó que dintre fugís
 170 y.s va tancar),
 no poguérem demanar
 si res volia,

¹⁴⁹ *brivonaria*: castellanisme relacionat amb «briva» («vida relaxada, de malfeineria i dolenteria»), paraula d'origen castellà o francès (*DCVB*).

¹⁶¹ *motxo*: «moix, taciturn, capficat», castellanisme (*DCVB*).

¹⁶⁴ «Monrodon era una figura molt coneguda per tot el Principat. Un tipus violent i arrogant, donat als aïraments de l'embriac, havia menat personalment quasi totes les ordres impopulars de l'administració virregnal, incloent-hi l'arrest de Tamarit». (ELLIOTT, p. 402). «L'agutzil Monrodon fou enviat [a Santa Coloma de Farners, que s'havia negat a obrir les portes als terços] per dur a terme la instal·lació dels soldats: en la resistència dels vilatans l'agutzil trobà la mort». (DURAN, p. 1.101). «La gent va amotinar-se i Monrodon va retirar-se amb els seus criats cap a l'hostal, el qual fou rodejat per una multitud furiosa i incendiat. Monrodon i tots els seus servents, llevat d'un, moriren en l'incendi». (ELLIOTT, p. 403).

- y aguardant quant exiria
no.l vérem més.
- 175 No saben què diable fet s'és;
ell no apar:
lo foch lo degué cremar.
- B.: És lo més [c]ert.
Ell era molt gran cap vert
- 180 y malfactor,
ja l'ha pagat lo Senyor
com merexia:
per cert, vegada no exia
que no fes mal;
- 185 mes ab assò possar no.ns cal,
passa avant.
- V.: Vingueren tantost marxant
ab loçania
cavalleria y infanteria,
- 190 sense dir res.
Arribaren a Farnés
com a lleons,
ensenent palla y garbons
a tota tesa,
- 195 com qui ensén una malesa
sens perdonar.
la pobre casa y solar.
Totes cremaven,
que tres-centes n'i contaven
- 200 sens jo errar;
sols alguna n'i va quedar
per recordar-se'n.
Tantost tractaren tornar-se'n
envers Girona,
- 205 però ans los gafà la mona
en Riudarenes,
cometent coses tant plenes
de passió,
y després a Montyró,

¹⁸⁵ *possar*: llegiu «posar».

- 210 com dit te tinch
que pensant-hi a esclatar vinc
i.m torno foll,
que (...) primer lo coll
si agueren trancat
- 215 y no agueren arribat
a fer tals coses,
pus les joyes precioses
també robaren,
lo que christians holocaustaren
- 220 al nostre Déu.
B.: Ay, valgue'm sant Barthomeu!
Què crueltats
han usat estos malvats
sense temor!
- 225 ¿No y avia un bon pastor
que ab sant despit
los donàs lo cruel crit
y fort espant,
ab zel nathamatitzant
- 230 de part de Déu,
encara que.ls sabés greu
a tots quants són?
- V.:* Sàpies que per tot lo món
se ha publicat
- 235 la escomunió que.ls ha llaçat
aquell bon pare,
fill que és de molt bona mare,
don Parceró,

²¹³ al text hi ha «vrimam», que no sé interpretar.

²¹⁴ *agueren*: al text «agueden».

²²⁹ *nathamatitzant*: «anamatitzant».

²³⁸ Gregorio Parceró, natural de Tui (Galícia), fou bisbe de Girona entre 1633 i 1656. Havia estat bisbe d'Elna. «Parceró, que no era català, a penes si podia esperar d'ignorar l'evident sentiment exaltat advers a les tropes, especialment per tal com Riudarenes era a la seva diòcesi. Un cop recollida tota la informació de què podia disposar sobre la crema de Riudarenes, i la destrucció dels sagraments, posà en excomunió tot el terç de don Leonardo Moles, com a responsable del sacrilegi. «Esto, Señor, ha sucedido en España, a donde se conserva la pureza mayor de nuestra fe», escrigué a Santa Coloma el 14 de maig, «y por soldados que militan debajo de las banderas católicas de su majestad...» (ELLIOTT, pp. 408-409). Més tard, els francesos l'expulsaren de la diòcesi (CLARA, pp. 84-85).

- 240 bisbe de Girona vero,
que promptament
procurà processalment
provar-ho tot,
proposant fins a la mort
de no cançar-se
245 fins que lo sacrílego Arce
y sos soldats
a sos peus fossen postrats,
y humilment
de cremar lo sagrament
250 se acusassen
y penitència demanassen
per tal pecat,
sent cert lo avían pactat
Moles y ell.
255 Però, vajen al bordell!
No n'han fet res,
que la bendició al revés
se n'han portada,
Bé.ls està la barretada
260 a tals farsans!
Uníren-se com a cans
contra Girona,
ciutat que no és molt rodona
però més forta,
265 fen-se senyors de la porta
de las Cols,

²⁴⁵ Juan de Arce era un dels tres comandants dels terços castellans. Els altres dos eren Leonardo Moles i Felipe de Guevara.

²⁵³ *pactat*: al text «patrat».

²⁵⁷ *la benedicció al revés*: l'excomunió.

²⁶² La versió d'ELLIOTT és la següent: «A Girona, per exemple, bandes armades arribaren a la ciutat el 25 de maig, aparentment creient que les tropes d'Arce passarien per allí en llur marxa cap al nord. Després d'entrar, començaren a saquejar convents en els quals s'havien refugiat alguns soldats, i també es dedicaren a cercar el governador en funcions, Calders, i els doctors Meca i Corts de l'Audiència, que se sabia que eren a la ciutat. Calders i els seus col·legues per sort trobaren aixopluc a la catedral i reeixiren a fugir de Girona la nit del 30...» (ELLIOTT, pp. 413-414).

²⁶⁶ *Porta de les Cols*: S'ha de referir a la Plaça de les Cols, l'actual Rambla de la Llibertat.

- pensant ja menjar buñols
 del[s] gironins.
 Mes com sos espadatxins
 270 los sacudiren,
 y de tal modo fugiren
 que sens parar
 a Sant Saloni van donar
 del tot cansats,
 275 aquells, que estaven avisats
 los aguardaren,
 y los que [a] entrar començaren
 tots hi caygueren.
 A, Bernat, que bé ho feren
 280 y ab presteza!
 Com molí que mol a tesa
 y sens parar,
 al Vallès varen donar
 a son mal grat.
 285 Després de aver almorsat
 tots hi exiren
 y tant quant ells més fugiren
 més ne mataren,
 perquè ja del tot anaren
 290 desbaratats.
 Caygueren-n'i dels granats
 entre ls terrossos,
 sens altres infinits cossos
 que n'i avia.
 295 Del tot la cavalleria
 desbaratada,
 prengueren per retirada

²⁶⁹ sos: al text «son».

²⁷³ «La intervención de los obispos de Barcelona y Vic va a conseguir moderar a los insurrectos y desplazarlos fuera de las murallas de la ciudad (Barcelona). Se establecerían en Sant Celoni». (GARCÍA CÁRCEL, p. 147). A part de la interpretació dels fets, el seu ordre tampoc no concorda amb el que dona García Cárcel.

²⁷³ bis *van donar*: castellanisme per «anaren a parar» (fueron a dar).

²⁹¹ *granats*: «persones d'importància o categoria» (DCVB).

- Barcelona.
Allà sí que fonch la bona
300 escaramuça,
que, sense matar una pussa
dels catalans,
los agueren tots a mans
en lo Cañet:
305 no.s tirava pistolet
que no.n cayguessen,
y si tingut no.y aguessen
les galeres,
donàvem a tots per peres
310 d'una vegada.
B.: Digas-me, Valentí Anglada,
per caritat,
era pres lo diputat?
V.: Oydà, Bernat,
després de aver acabat
ja al Cañet,
nos ne anàrem tot dret
a Sant Andreu.
Juntàrem-nos tots arreu
320 de bona boya,
en Pere-Joan Saboya
y lo Chacó,
lo Frare y lo Tipó
y lo Esmotxat,

³⁰⁴ *Cañet*: «Antic nom d'un sector de Marina de l'antic terme de Sant Martí de Provençals» (GEC).

³⁰⁹ *donar per a peres*: «castigar-lo, per fer-lo entrar en raó, d'una manera violenta» (DCVB).

³¹³ *lo diputat*: es refereix a Francesc de Tamarit i de Rifà (Barcelona, 1600-? després de 1653), membre del Consell de Cent i del braç militar de la Generalitat, que havia estat empresonat pel comte de Santa Coloma, que, però, no s'atrevia a traslladar-lo a Perpinyà, com li ordenava el govern de Madrid. Després de diverses propostes de les autoritats barcelonines i una ambaixada a Madrid, que no va ser rebuda, el 27 de maig, un aldarull popular assaltà la presó i l'alliberà, episodi narrat en els versos que segueixen. Vegeu ELLIOTT, ps. 389 i ss.

³¹⁸ *Sant Andreu*: Sant Andreu del Palomar.

³¹⁹ *arreu*: aquí sembla tenir el sentit de «sota» (?).

³²⁰ *boya*: «copa ampla d'un arbre» (DCVB), la de la perera esmentada al vers 331.

- 325 lo Bullit y lo Cremat
y què sé jo;
érem tanta bunió
que no.m recort;
ton germà lo Camatort
330 bé sé que.y era.
Anam baix una parera,
allí.ns juntàrem;
conformes determinàrem
lo següent:
- 335 1. Que lo dia present
no féssim res,
cada qual sos afers fes
com li plaurie.
- 340 2. Que lo següent die
al sol exit,
del més gran fins al petit
tots acudíssem
a la perera, y que oýssem
missa cada qual.
- 345 3. Que ab escopeta y pedreñal,
carabina o pistola,
quant no ab una daga sola
ho esparriot,
tothom estigués molt fort
350 en lo següent:
4. Que Pere-Pau Bocapudent
anàs davant
mortificat y, sens espant,
portàs un Christo
355 y que sens llançar un chisto
fes son camí.
5. Jo al seu costat aní
com a acòlit,
y en Pere-Joan Hypòlit

³²⁷ *bunió*: «munió».

³⁴⁸ *esparriot*: Ni el *DCVB* ni el *DECLC* no li donen un significat que s'acosti al que té en el text (arma blanca).

- 360 era l'altre.
6. Se seguís lo sastre
 ab los demés,
 que eren més de dos y tres,
 contant per cents.
- 365 7. Que los pedreñals patents
 portàssem tots.
 8. Que anésse[m] no fent bots
 per los carrers.
 9. Als qui voldrían dir res
- 370 los tiràssem.
 10. Que com a frares anàssem,
 ben arrenglats.
 11. Que, a la presó arribats,
 sens algun crit,
- 375 traguessen a Tamarit,
 lo diputat,
 que molt ben pres y guardat
 allà estava.
12. Si lo virrey l'ey tornave,
380 tot ho cremàssem,
 y a S[ant] Andreu no.n tornàsse[m],
 sense res dir.
- B.: Y crech que.ns va rehexir.
V.: Hoc, cert, Bernat,
- 385 tot anà molt compassat,
 com jo t'o dic,
 sinó que.l Borni de Vich
 hun va basir
 que.ns volia detenir,
- 390 Ay, lo cornut!
 Feye contra.l nové estatut
 que fet aviém,
 y per assò no.ns deteniém

³⁷⁹ l'ey: l'hi. «Hei» és una variant dins el català oriental del pronom adverbial «hi».

³⁸⁸ basir: mot no documentat al DCVB. Probablement és una errata d'impremta.

- Bòria amunt.
 395 Y, de prompte, al mateix punt
 que arribàrem
 dalt a la presó, tocàrem
 que.ns obrissen,
 y com fer-ho resistissen,
 400 agueres vist
 que Antoni-Joan lo Trist
 va comensar;
 molts li varen ajudar
 ab bons martells,
 405 escodas y ferros vells
 y arreus altres.
 Pujàrem al punt nosaltres
 sens detenir-nos,
 totes les portes obrint-nos
 410 de par en par.
 Al quarto vàrem entrar
 del diputat.
 Bé.l trobàrem desbrotxat
 per lo calor;
 415 sols un gavan de primor
 posar li férem.
 A la diputació.l duguérem
 ab molta pau,
 encara que a micer Mau
 420 mal li sabia,
 pus que la causa tenia
 ben posada
 y feta ja la empanada
 secretament

³⁹⁴ *Bòria amunt*: «Des del segle XIV fins a l'any 1816, alguns delinqüents, com els blasfems i els alcavots, eren exposats a la vergonya pública passejant-los dalt d'un ase amunt i avall del carrer (de la Bòria); d'on prové la locució *passar Bòria aval*». (GEC.) És molt possible que al text es jugui amb el record de la locució, invertint-la.

⁴¹³ *desbrotxat*: castellanisme per «descordat».

⁴¹⁹ *micer Mau*: ¿El virrei Santa Coloma? (Mau: «gat»).

⁴²³ *empanada*: «Pasterada, conveni secret per a qualche fi dolent» (DCVB).

- 425 per portar-se'l-ne revent
 ab les galeres
 a Perpinyà o altres terres,
 y sent allà
 puni'l com a català,
430 qu'és dir-ho tot,
 sens dexar-lo parlar mot,
 que és contra lley.
 B.: Y en assò lo virrey
 no s'i mostrave?
435 V.: Digué que ell lo deslliurave
 en hora bona,
 Jo me'n torní a Cardona
 fins al segar,
 y a Barcelona vaig tornar
440 de juny als set,
 ab lo Jaume Gobolet,
 amich provat.
 Tantost vingué un cagat
 de porterot,
445 y sens nosaltres dir-li mot
 nos va arremètrer,
 y ab un colp de escopeta
 que.ns va tirar
 el Gobolet va matar
450 al meu costat.
 Jo, que estava ja irat
 de aquest succés,
 vax—ne fer venir molts més
 que m'ajudassen
455 y que tantost començassen

425 *revent*: enteneu «rabent».

450 «El punto culminante de los motines se produjo en Barcelona el 7 de junio de 1640, en la mítica jornada del Corpus de Sangre. Este día entraron en Barcelona al amanecer unos 400 o 500 segadores, trabajadores eventuales que se concentraban en las Ramblas para contratarse para la siega. El virrey había pedido al Consell de Cent que prohibiera la entrada de los segadores en Barcelona, para evitar alborotos (...) A las nueve de la mañana se produjo un incidente entre un segador y un antiguo servidor del alguacil Montrodon en el cual fue herido el segador, lo que dio pie al inicio del motín». (GARCÍA CÁRCCEL, p. 148).

a executar
 pus no volían castigar
 als malsfactors,
 aplaudint de mil amors
 460 lo mal que feren.
 Alguns de la Audiència eren
 aquexos tals,
 que, com a mals naturals
 y poc affectes,
 465 sofrián semblants defectes
 per un ardit;
 mes los ysqué lo envit
 molt al revés,
 pus que, cert, no y quedà res
 470 a casa sua,
 que, fins de la ama la cua,
 tot va cremar.
 Tantost no.n varem anar
 a la Dreçana,
 475 y allí lo Pere Jordana
 féu son joch,
 que va posar molt de foch
 junt a la porta,
 que estava molt ben forta
 480 y tancada;
 però prest fou espallada,
 y tots entràrem.
 Los de dintre se turbaren
 certament,
 485 y donant comes al vent
 no.s detingueren
 sinó que los que pugueren
 varen fugir.
 Tantost ohírem a dir,
 490 ab dolor fort,
 que lo virrey era mort

- a Sant Bertran,
que, cançat de son afany,
era caygut;
495 en roca se avia romput
lo cap pel mitx.
B.: Ay, malaje, qui efitx,
Valentí meu!
Die de sant Bartomeu
500 estava en Roma,
que menjave una poma
en una plaça.
Digueren: «Un correu passa,
de allà, de España»,
505 y jo, ab molt bona manya
que.m doní,
fins a casa.l vaig seguir
de l'embaxador.
Trobí un bon xarrador,
510 y, entretant,
baxà un estudiant
molt apreçat
dient: «¿A visto qué maldat?
¿Esto se puede hazer?»
515 Preguntà un cavaller:
«¿Qué áy de nuevo,
senyor licenciado güevo,
por su vida?»

⁴⁹² Sant Bertran: «Sector marítim de Barcelona comprès entre el Paral·lel, el Poble-sec i Montjuïc». (GEC).

⁴⁹⁶ Per a l'episodi de la mort de Santa Coloma, vegeu SANABRE, *De la acció...*, p. 69: «Fugitivo del baluarte, al bajar por aquellos pedregosos y tortuosos vericuetos, resbaló; herido a causa de la caída, y acongojado por la persecución que no cesaba de apedrearle y dispararle sus arcabuces, se desmayó en la playa, y allí tendido, sin sentido, fué apuñalado por sus perseguidores, sin que pudieran evitarlo sus servidores, que no le abandonaron. Eran las cuatro de la tarde de la fiesta de Corpus Christi de 1640». També, ELLIOTT, pp. 427-428.

⁴⁹⁷ *efitx*: «afig», és a dir «afegeixi». Es refereix als qui presentaven la mort de Santa Coloma com un assassinat en comptes de l'accident que ell pretén que fou.

⁴⁹⁹ Sant Bartomeu se celebra el 24 d'agost.

⁵¹² *apreçat*: variant d'«apreciat» que no consta al DCVB.

- 520 *«La catalana atrevida*
gente sin ley,
han muerto a su virrey
a punyaladas».
A mi.m donà bofetadas
ohir axò,
525 que de ma cara nació
digués ell tal;
dexí'l per un animal
y me n'aní,
perquè jo sempre pensí
530 no ser veritat.
Mes, com m'o has comunicat,
calcom va ser.
V.: Si bé ho digué lo fosser
que l'enterrà,
535 però no se li trobà
en tot son cos
sinó una fins a dos,
y les hi daren
quan ja fet cos lo trobaren
540 entre les roques.
Se li esclataren les moques
y axò.l matà.
Mes lo que aquell te xarrà
era mentida,
545 pus que lo mossèn Vestida,
sirurgià,
molt doctament declarà
ja era mort
quan algun foll ho vil tort
550 li va pegar.
Y de assò va resultar
tan gran brugit

⁵³⁷ *sinó una fins a dos*: dues ganivetades.

⁵⁴⁵ És clar que en cap dels llibres consultats no he trobat una al·lusió a aquest personatge, el cirurgià Mossèn Vestida. Com en altres casos al llarg del poema, és difícil de saber si els noms circumstancials tenen alguna base real o només pretenen fer la narració més convincent i viscuda.

- que jamay ho aguera dit
del món persona.
- 555 La ciutat de Barcelona
va procurar
de tot al rei avisar
per un correu
que a sos embaxadors féu
- 560 lo endemà,
dient' besàvan la mà
a sa majestat,
y que ells havían procurat
ab diligència
- 565 salvar a sa excelència
la vida.
(Però la gent atrevida
no donà lloch,
que se'n faltà molt poch
- 570 com no mataren
a un conceller que travessaren
per lo bras),
y juntament los enviàs
un nou virrey,
- 575 pus estàvan a la lley
de llealtat,
que sempre havían conservat
ab tal blasó,
com diu la proclamació
- 580 a cada pas.
- B.: Ja un dia mossèn Mas
la va llegir,
y sé tot lo que vols dir,
anem sonant.
- 585 V.: Quan estàvan esperant
de Madrit

⁵⁷⁹ la proclamació: es refereix a la *Proclamación Católica a la Majestad del Piadoso Felipe el Grande* (1640), obra de Gaspar Sala i de Berart, publicada pels consellers de Barcelona, apologia de les posicions catalanes en el conflicte.

⁵⁸³ sé tot lo que vols dir: Cal creure, doncs, que l'autor considera que el text també és prou conegut dels seus lectors.

de allò que havia escrit
 la resposta,
 vingué correu a la posta
 590 despatxat
 dient los havia pesat
 lo succehit,
 y lo que havían provehit:
 lo lloctinent,
 595 en persona de l'excelent
 duch de Cardona,
 ab provisió molt bona
 per castigar
 y juntament per pagar
 600 tot lo mal fet.
 Però tot assò era llet
 enmatzinada,
 pus altra era la empanada
 que fer volien,
 605 que ja lo intent tenien
 que cercàvan,
 perquè ells no procuràvan
 altra rahó
 que tatxar de rebel·lió
 610 al Principat,
 per vèurer-lo acabat
 de una vegada,
 cosa per ells procurada
 molt temps ha.
 615 Entretant, en Perpinyà
 van succehir
 coses que no són de dir

⁵⁹⁶ Enric d'Aragó Folc de Cardona i Córdoba (1588-1640), duc de Cardona i de Sogorb, lloctinent de Catalunya en els períodes 1630-1632, 1633-1638 i 1640.

⁶⁰⁵ *intent*: «intenció». Aquí cal entendre «fet favorable a les seves intencions».

⁶¹⁵ «A l'inici de la Guerra dels Segadors, hom intentà de reforçar la guarnició de Perpinyà, i els habitants intentaren de negar-se a allotjar les tropes; el governador de la ciutadella, marquès de la Rena, féu bombardejar la vila, que els soldats saquejaren (foren incendiades o destruïdes 580 cases)». («Perpinyà» a *GEC*).

- ni de pensar:
A la vila van arribar
620 tots los soldats
tan malehïts y irats
que en lo punt
pòsan les peças a punt
per a tirar.
625 Començan-ne a disparar
més de set-centes,
tant espesses y reventes
y sens parar,
que als naturals van obligar
630 que peleassen
y contra son rey anassen
no sens rahó.
Sabéran ja tot assò
en Barcelona.
635 Suplicà.l duch de Cardona
li assistissen,
y en lo punt ab ell partissen
un diputat
y.l conceller respectat
640 de tota gent.
Concediren encontinent
lo suplicat,
y a penes han arribat
a Perpinyà
645 tractant de remediari ja
tot lo mal fet,
quant vol Déu per son secret
que morís
lo de Cardona y succehís
650 al Virreynat
nostre bisbe, nomenat

⁶²⁷ *reventes*: enteneu «rabentes».

⁶³⁸ Segons ELLIOTT (p. 440), el diputat era Tamarit.

don Gil Manrich.
 Però, llamp del cel los pich!,
 may enviaren
 655 ni nunca li dispensaren
 en la irregularitat.
 Llavors ja fonch declarat
 lo mal intent.
 Començarem a fer gent
 660 per defensar-nos,
 juntament fortificar-nos
 per reparar
 lo dany podían donar
 los castellans.
 665 No moguèrem prou les mans
 de confiats,
 que los tortosins malvats
 pas los donaren,
 y allí prop se juntaren
 670 vint mil i més.
 Si no per los almugàvers
 y altres soldats,
 que prest foren enviats
 de Barcelona,
 675 se'n passan a Tarragona
 a peu pla.
 Però varen pelear

⁶⁵² García Gil Manrique (s. XVI?-1651), bisbe de Barcelona des del 1633. Abans havia estat bisbe de Girona (1627-1633).

⁶⁵⁶ Aquests versos de sentit confús potser cal entendre'ls com una referència al fet que durant el virregnat de Gil Manrique es produí la invasió del Principat per les tropes del marquès de los Vélez, el qual també jurà a Tortosa el seu càrrec de virrei. El nomenament de Gil Manrique, doncs, hauria estat només una dilació.

⁶⁶³ cal entendre «lo dany (que) podían donar».

⁶⁵⁷ «El 23 de novembre del 1640 el marquès de los Vélez havia entrat a Tortosa, on havia jurat el seu nou càrrec de lloctinent general de Catalunya; el 8 de desembre sortia de la ciutat davant d'un nombrós exèrcit —uns 20.000 infants, uns 3.000 soldats de cavalleria i 24 peces d'artilleria— i avançava victoriosament pel Perelló, el coll de Balaguer, Cambrils i Tarragona» (DURAN, p. 1.104). També ELLIOTT, pp. 474-475.

⁶⁷¹ Companyia d'Almogàvers és el nom amb què van ser fundats el 1640 per Francesc de Cabanyes, «per tal de frenar la invasió de les tropes castellanques», els anomenats «miquelets». El nostre text els caracteritza amb molt de detall als versos 929-1.006.

- ab tal valor
y tant era lo temor
680 que ja.ls tenían
que vegada no exían
a pelear
que no hi fessen quedar
algú a bon comte,
685 fugint los demés de prompte
a la ciutat
per dir lo que avia passat
als demés.
Mes, llamp del cel los través!
690 Un dia isqueren,
Balaguer acometeren
tots plegats
y molt ben esquadronats
fort pelearen,
695 que als nostres obligaren
a retirar,
pus no.s podían conservar
por ésser pochs.
Tantost aparexen tots
700 sobre Cambrils,
ahont feren actions vils
y de no dir.
A penes los veren venir
los catalans,
705 quant prenen armas en mans
y.s defensaren,
que quinse dies pelearen
sens may parar.
Jamés céssan de tirar
710 y, cert, tant dret
que no tiraven un tret

684 *comte*: enteneu «compte».

698 *ésser*: adopto l'accentuació plana per raons d'eufonia del vers.

703 *veren*: «veieren».

- que no.n matassen,
perquè més de sis-cents passen,
sense mentir,
715 los que van allí morir
a nostres mans.
Sense un excel.lent llans
que casi féu
lo Nas de Gos, cosí meu,
720 bon català,
que un arcabús disparà
ab tant bon art
que no se'n faltà un quart
de mitja cana
725 com no trapà la badana
al de los Veles;
la bala entre les orelles
del cavall
y mogué un esparpall!
730 Bé pots pensar,
perquè ál trevés va donar
lo general,
pensant que ell y son cavall
morts éran tots.
735 Comensaren a fer bots
y cruels *botos*:
*«¡Todos avéys de morir, putos,
boto a diez!»*,
y ab tot axò de ells molt més
740 se n'i clucàvan,

⁷¹⁷ *llans*: forma catalanitzada del castellà «lance».

⁷²⁵ *trapar la badana*: té aquí el sentit de «tocar en ple cos» (segons *DCVB*, «trapar» és «trobar» i «badana» és «davantall de pell que porten els sabaters i els ferrers per treballar».

⁷²⁶ Pedro Fajardo de Requesens-Zúñiga y Pimentel (Mula, Múrcia, 1602 —Palerm, 1647), cinquè marquès de los Vélez, nomenat lloctinent de Catalunya i cap de l'exèrcit castellà que penetrà al Principat el 1640 (*GEC*).

⁷²⁹ *esparpall*: «escampadissa desordenada» (*DCVB*).

⁷³⁶ *botos*: Castellà: enteneu, «votos», així com al vers 738.

⁷⁴⁰ *se n'i clucàvan*: morien.

- que per terra.ls bolcàvam
ab la faxina.
Estava la gent mohina,
sobresaltada,
745 pus a un pou avían llançada
la munició.
Quan un tal sab el baró
de Rocafort,
més volguera que la mort
750 lo agués enprès.
Suposat aquest succés,
ell féu llamada
demanant exida honrrada
de aquella plaça.
755 Donaren-li carabaça;
fer no.u volgueren,
y.ls nostres, llavors, digueren
que a vida salva.
Prometé assò. La gent calva,
760 ab real paraula,
pensant fer una gran maula
y aconortats,
isqueren nostres soldats
mil i dos-cents.
765 Quan los tenen entre dents
los castellans,
lligats de peus y de mans,
sense cap arma,

⁷⁴⁸ El baró de Rocafort, Antoni d'Armengol, era el cap dels defensors de Cambrils. Després de la rendició va ser sotmès a un consell de guerra sumaríssim, mort al garrot i penjat a la muralla.

⁷⁵² *llamada*: «avis», castellanisme.

⁷⁵⁸ *a vida salva*: que els perdonés la vida.

⁷⁶¹ *maula*: «Artifici amb què es pretén enganyar algú» (DCVB).

⁷⁶⁴ «La rendició d'una força de defensa catalana d'uns sis-cents homes a Cambrils el 15 de desembre fou seguida per una estossinada de presoners i l'execució de llurs comandants. (...) Fins a la carnisseria de Cambrils els catalans s'anaven rendint quasi sense lluitar i la campanya donava la impressió que era poc més que un passeig militar. Però l'estossinada confirmà les pitjors temors dels catalans sobre les intencions de Castella i eliminà totes les possibilitats d'una terminació ràpida i relativament incruenta de la revolució catalana». (ELLIOTT, p. 489).

- 770 ab fúria tòcan alarma
(què valentia!);
cerrà la cavalleria
y.ls màtan a tots.
Als cabos dónan garrots,
y.ls van penjar
775 per poder acreditar
tant gran hazaña.
¿No veus quanta honrra que y guanya
lo gran marquès?
Entretant, ab lo francès
780 se cumplen pactes,
y, confirmats tots los actes,
envían rehens.
Vingueren cabos valents
com Espenan,
785 ab molts que a son costat van,
de gran valor.
Barcelona.ls fa temor
trahent la bandera
de aquella verge censera,
790 nostra patrona
Eulària, de qui blasona
tot Cataluña.
De prompte, lo bastó empuña
lo conceller
795 Pere-Joan Rossell tercer
per a marxar

773 *els cabos*: Amb el sentit d' «els caps», igual que al vers 783.

782 *rehens*: al text «rehenes», forma que hem corregit d'acord amb la rima.

784 Espenan fou el militar que comandà el castell de Salses durant l'ocupació francesa (1639-1640). Representà el govern de Lluís XIII en el pacte de Ceret (setembre del 1640). El desembre del 1640 entrà a Barcelona amb tropes franceses i fou nomenat mestre de camp general d'aquestes i de les tropes catalanes. Anà a defensar Tarragona però allí va pactar amb el marquès de los Vélez.

789 *censera*: llegiu «sencera».

795 Pere-Joan Rossell era advocat del Consell de Cent. Anà a Tarragona amb Espenan. Després de la traïció d'aquest, intentà recuperar aquella plaça, sense èxit. Més tard, com a membre del consell reial francès, reprimí el malcontentament antifrancès. Finalment s'exilià a França.

- ab la gent li van donar,
no era poca.
Tot lo món alarma toca
800 per aquest temps.
Màrxan francesos ensemps
per Tarragona,
y foren gent tan brivona,
de mala casta
805 que'l millor rector no basta
per ponderar-ho.
B.: Jo me oblich a adevinar-ho;
què y vols jugar?
Ells degueren fer entrar
810 als castellans
y posaren en sas mans
nostra bandera.
V.: No, per cert, Bernat, espera,
jo t'o diré
815 y felment t'o contaré:
béu desitjaven,
perquè ja concerts estàvan
molt temps havia,
que quant lo exèrcit vindria
820 ells obrirían
y les claus los donarían
de la ciutat.
¿Creuries tu tal maldat
que desitjassen?
825 Hoc, y encara procurassen
de fer pendre
aquells que.ls volían defendre
de l'enemich.

⁷⁹⁷ *ab la gent li van donar*: Llegiu «ab la gent (que) li van donar».

⁸¹⁵ *felment*: «fidelment» («feelment»).

⁸¹⁷ *concerts*: «concertats».

- 830 Ay, un cent de corps que.ls pich
a tals traïdors!,
Baldament que.ls segadors
anat y aguessen
y ara encara que.ls cremessen
de viu en viu!
- 835 No sab assò quant ho diu
lo conceller
al de Espenan, que va fer
com a molt pràtich,
que de prompte pren viàtich
- 840 y va [a] parlar
al marquès per concertar
que ell exiria
ab sa gent y partiria
envers la França.
- 845 La bandera, en tant, avança
molt bon camí
perquè encontinent partí
lo conceller
ab sa gent, y alto van fer
- 850 a Martorell.
De Cent lo savi Concell
quant sab assò,
y la diputació,
no se espantaren,
- 855 que a tot bon cobro donaren
com a prudents.
Varen ser molt diligents
en avisar
la terra per augmentar
- 860 lo exèrcit nostre.
Tàndem al cap i a la postre

829 *corps*: enteneu «corbs».

829bis *pich*: «piqui».

839 *viàtic*: «subvenció que percep un funcionari (o un militar) per fer un viatge».

861 *tàndem*: llatanisme, «finalment».

- quiscú vingué
ab las armas que tingué,
valentament.
- 865 Y tots ells, de cent en cent,
per guió portàvan
de son Déu, que defensàvan
ab devoció
del combregar lo pendó,
- 870 si.n faltava altre.
No aguèrem cregut nosaltres
del de Espenan
que ab tots los seus regimants
ell se n'anàs,
- 875 ho almanco que no.ns dexàs
cavalleria.
Ser elegant folgaria
per ponderar
lo ànimo que van mostrar
- 880 los catalans,
que nunca y ha agut romans
de tal valor.
Més se'ns enfortí lo cor
en tal apreto,
- 885 y que axiem te prometo
trenta ho quaranta
a mil d'ells, cosa que espanta,
y fugir los fèyem,
y encara nosaltres dèyem
- 890 que ab mil cavalls

⁸⁷³ *regimants*: forma que sembla reflectir la pronunciació fonètica francesa i que, a més de permetre la rima, pot tenir un cert matís burlesc.

⁸⁷⁵ *al manco*: «almenys». El *DCVB* només dóna exemples rossellonesos del seu ús en català central, però Coromines (*DCELC*) indica que el seu ús havia estat general a quasi tota l'àrea catalana, encara que desaparegués sota la competència de «menys» i, sobretot, de «menos».

⁸⁷⁸ *ser elegant folgaria per ponderar*: El verb «folgar» hi sembla tenir el valor del castellà «holgar» («sobrar»).

- visitaríem los calls
del gran Madrit.
Jamay ho aguera dit
ni altra persona
895 lo que aquell de Badalona
que.s diu Cabañas,
que haja fet tantas hasañas
com un Roldan,
va atrevir mentre ells se estan
900 esquadronant
en un gran pla al bell davant
del riu de Noya,
aquí pots dir que fonch Troya.
Ell se'ls mirava
905 de un tossal ahont se estava
ab la sua gent,
almugàvers ben valents,
lindos gojats.
B.: Valentí, d'estos soldats
910 tu me has parlat
dos voltas, y en veritat
no sé quins són,
ni tal nom may en lo món
he ohït a dir.
915 Fes-me ple[r] de referir
de hont són vinguts.
V.: Pots dir que són coratjuts,
jamay se espàntan;
tots los castellans encàntan

⁸⁹¹ *calls*: La referència als «calls del gran Madrit», pot tenir un sentit despectiu per la seva associació amb els jueus (o ser un simple reble, com tants altres en el text).

⁸⁹⁶ Francesc Cabanyes, «organitzador, a les seves expenses, d'una companyia de voluntaris, anomenada Companyia d'Almogàvers i coneguda popularment amb el nom de *miquelets*». (*GEC*). A la *Història dels Països Catalans* apareix com a Francesc de Cabanessota i al nostre text se l'anomena Cabanassa (vers 1.034). Mentre que a la *GEC* se'ns diu que era de Barcelona, DURAN afirma que no se'n sap el lloc de naixença; el nostre text proposa, com hem vist, Badalona.

⁹⁰² *Noya*: el riu Anoia.

⁹⁰⁸ *lindo*: Castellanisme no recollit al *DCVB*. Al *DECLC* «lindesa» és qualificat de «castellanisme esporàdic de fi s. XV». El nostre text l'usa sovint.

- 920 ab sa destresa.
 Parexen, en fortaleza,
 uns onsos forts.
 De ells, lo marquès, vius o morts,
 a qui.ls portava
- 925 dos-cents ducats li'n donava,
 sense mentir;
 may ne pogueren cullir
 hu per senyal.
 Estos, donchs, amich coral,
- 930 tots són pastors
 ho gentils treballadors
 de agricultura,
 les mates de una en una
 saben saltar;
- 935 saben molt ben dret tirar,
 y són aquells
 que per feros y cadells
 són coneguts.
 Són-se mil voltes batuts,
- 940 y las montanyas
 camínan ab gentils manyas,
 que ningú ho sap.
 Vestexen un grosser drap,
 capes flocadas;
- 945 ya n'auràs vist prou vegadas
 de consemblants.
- B.: Vàlegan-me tots los sants,
 què és lo que.m dius?
 Llamp que.t bata, tu te'n rius,
 tu.t deus burlar?
- 950 V.: No fas cert, amich molt car,
 axò és pla axí.
- B.: Ay, cap de no dich de mi:

⁹²² *onsos*: «óssos». El *DCVB* la recull com a forma del català occidental.

⁹⁴⁷ *vàlegan-me*: «valguen-me».

⁹⁵¹ *no fas cert*: no ho encertes.

- 955 ¿tals són aquells
 que de sos cerruts cabells
 tant fan parlar?
 V.: Donques, Bernat, què se te'n par
 dels almogàvars?
 B.: Pensava que.m nomenavas
 960 alguns diables,
 que.l nom és dels espantables
 que may he ohit.
 Mes, per què.ls han axí dit
 ara de nou?
 965 V.: Diuen que en aquell temps fou
 aquesta gent
 de la més forta y valent
 de tot lo món,
 y que aquesta.ls correspon
 970 en noms y fets,
 si bé.ls diuen miquelets
 los castellans,
 los quals fujen de sas mans,
 si.ls senten prop,
 975 com fuig la ovella del llop
 y encara més.
 B.: ¿Seria-y lo Morrofès,
 mon cosí,
 lo Guillemó Xalumbri
 980 Peu de Segonya?
 V.: Sí, sí, que.l poca-vergonya
 se'ls ne manà
 y.ls portà al seu capità,
 en Chacó Mata,
 985 que té al balcó un cap de plata
 per tal senyal.
 B.: Jo me'n vull fer, tant se val,
 assò me escapa;
 compraré una nova capa

982 *manà*: enteneu «menà».

- 990 de algun gascó.
Podrà ser que també jo
capità sia.
Saber-ho del tot voldria;
fes-me aqueix pler.
- 995 V.: Lo primer de tots va ser
nostre Cabañas,
que per il.lustres hazañas
lo han ja pujat
a mestre camp, honrrat
- 1.000 de tots nosaltres;
lo Casselles entre.ls altres
fonch lo segon;
després tres ho quatre són,
com és lo Negre
- 1.005 de Sant Andreu y lo alegre
de Pau Goday.
No acabaríem jamay,
jo passo avant.
Y a mon propòsit tornant,
- 1.010 exint del cas,
avia.y un estret pas
ahont se estava
nostra gent, que desijava
fer-los-ne alguna.
- 1.015 Baxassen baix a la Lleguna
a l'oïdor
Ferran perquè.ns fes favor
de mosqueters,
pus, fins a tant que vingués
- 1.020 lo diputat,
tenia.l bastó empunyat
de general.
Sentim tocar un tabal

1.015 La Llacuna és un municipi de l'Anoia.

1.016 La Diputació constava de sis membres: tres diputats i tres oïdors.

- y descobrírem,
 1.025 lo que tots molt bé agraphiren,
 que éran cinc-cents
 mosqueters dels més valents
 de tot lo camp.
 Lo sargento, com un llamp,
 1.030 ab gentil norma
 posa son esquadró en forma
 y la devantera
 dóna a la gent més guerrera:
 al Cabanassa
 1.035 y al cap de carabaça,
 al Barrabam,
 a l'Araña, al Bocaram,
 al Xilindró,
 a Toni-Joan Xambó,
 1.040 a l'Esturdit,
 al Perot, que és de fort pit,
 al Fluviol,
 al Baña de Caragol,
 al Lluch Gançola,
 1.045 Xipré de Jesús, que bola,
 y, finalment,
 fa als catorze compliment
 Joseph Alòs.
 Quant ja fonch lo morro clos,
 1.050 tothom a punt,
 pujàrem-no.n més amunt
 per dar-los carga.
 Com res los ulls nos embarga,
 era gran vista
 1.055 vèurer tota aquella llista
 de castellans
 ab tant lindos capitans
 que.ls ordenàvan.

1.045 *bola*: llegiu «vola».

1.058 Es refereix a Sant Feliu de Llobregat.

- 1.060 Bé n'i havían que miràvan
millor los carros
per a provar si alguns jarros
de vi hi havia.
Al fi férem nostra via
tenint intent
- 1.065 de tirar-los tots revent
y retirar,
que qui havia de pensar
que tanta gent
per alguns mil y sinch-cents
- 1.070 se retirassen
ans que del tot acabàssem.
«A carn!» cridam,
y ab la carga que.ls donam
tant se espantaren
- 1.075 que ja molts de ells desmayaren,
cahent-ne alguns.
Volguérem ser importuns,
provar ventura,
segundam, que no se atura
- 1.080 assò ab tant poch.
Vàrem rehexir lo joch,
y que fugían,
que sos cabos no podían
ja detenir-los,
- 1.085 no fem sinó aconseguir-los,
corra a més corra,
fent-los càurer de la borra
tothom arreu.
Avançaren als de a peu
- 1.090 los de cavall,

1.061 *jarro*: variant de «gerro» (DCVB).

1.065. *revent*: llegiu «rabent».

1.079 *segundam*: ?.

1.086 *corra a més corra*: «córrer a més córrer».

1.087 *borra*: segurament en el sentit d' «assots» (DCVB).

- com van ab major treball,
y lo Pinós,
que va voler fer tant del gos
que va arribar
1.095 fins a hont se varen tancar
dintre trinxeras:
mira si va anar de veras.
Baxà la nit;
per poder anar al llit
1.100 retíran tots
y altres dos differentes cops
fem lo mateix,
ab què nostra fama creix
per tot lo món.
1.105 Ay, Bernat, no sé què.s fon,
que van passar
lo Portell i.ns van posar
a tots al mig.
Quant tal ventatja se affitx
1.110 als castellans,
diuen nostres capitans
en son concell,
com tots éran soldats vells
de experiència,
1.115 que fóra poca sciència
no retirar
y axí ho varen concertar
a poch a poch.
Surtiren en primer lloch
1.120 tots los alférez,
per amor de les banderes,
que ni una.n tenen
de les nostres, y après vénen
los capitans,
1.125 y diuen als catalans

1.105 *fon*: al text hi figura «fou».

1.109 *affitx*: «afegéix».

- se retirassen
y las trinxeras dexassen,
que convenia.
Pensàvan que engany hi havia
1.130 y renegàvan,
mil flastomias llançàvan,
y alguns y agué
que no.n volgueren fer re
y s.i aturàvan.
1.135 Bastonadas los donàvan
perquè obehissen.
Com lo enemich descobrissen,
uns dos ho tres
cridaren: «Bons miquelets!
1.140 Aquí, valents!»
Foren paraules potents
estas que dic
per retirar a l'enemic
un bon tros lluny
1.145 y escapar-se de son puny
com dels diables
ab aquell nom admirable
y sant de Jesús.
Tothom estava confús
1.150 de tal fracàs,
que aguessen passat un pas
de exa manera;
dèyam que traïció era.
Després de assò,
1.155 tinguérem relació
allà en Tarrassa
del que per estos plans passa
de Sanct Feliu.
Un soldat vingué que.ns diu
1.160 que.l mateix dia
lo socorro que venia
a Martorell
guiat ab lo estandart bell
de sanct Ramon,

- 1.165 al punt que a Sant Feliu són
sols la meytat
del tèrcio que havían alçat
del nom del sanct,
que de Barcelona quant
1.170 avían axit,
solament avían partit
los religiosos,
tots de pelear ganosos.
Serían dos-cents
1.175 entre tots, però valents,
jóvens bisarros,
tots ab ganes de fer fasos
ab gent tant ruhina.
Los de santa Catharina
1.180 lo estandart seu
portàvan, per fer hereu
de son convent
aquest sant tant excel.lent,
miraculós.
1.185 No anàvan de dos en dos
sinó ab fileras
concertadas, que cregueras
de que éran ells
los elegits soldats vells.
1.190 de tota Flandes.
B.: Aguarda, tu, no.t desmandes,
¿vols que jo crega
lo que mon judici nega,
que ysquessen frares?
1.195 V.: Sàpies tu que los pares
més enlletrats

1.170 *axit*: «eixit».

1.176 *bisarro*: En el sentit castellà de la paraula: «que manifesta força o noblesa d'esperit».

1.177 *fer fasos*: segons el DCVB, «fas» és: «Tupada. Acte de pegar amb un bastó o altre instrument contundent».

1.183 *aquest sant*: deu ser sant Ramon.

- després de haver abonats
los procehiments
dels catalans que, patents
1.200 van los papers,
no sols que los cavallers,
dèyan, devían,
però encara provarían
ab evidència
1.205 podían en consciència
los sacerdots
contra aquexos heretjots
que profanàvan
los temples sancts y violàvan
1.210 sa immunitat,
quant axò fos veritat
fer-o devían.
¿Del bisbe d'Elna no dèyan
que feya bé
1.215 quant en campanya ysqué
contra. l francès,
no avent-hi altra rahó més
que aver penjat
un Christo crucificat
1.220 dos soldadots?
Y si ara sabem que tots
los que venían
los primers que matarían
serían frares
1.225 Y, a més, les sagrades ares
no respectàvan,
a un sant arcabucejàvan,
de Déu renégan,
y que a un Jesuset pégan
1.230 perquè al·legàvan

1.203 *però*: «sinó que».

1.204-1.205 *ab evidència podían*: Enteneu «provarien amb evidència (que) podían».

1.213 El bisbe d'Elna entre 1638 i 1643 fou Francesc Peres i Roi, valencià.

- que als catalans ajudava
y «*se avía buelto*
catalán ya muy resuelto»,
¿no te apareix
1.235 bastant fonament aqueix,
quant no valgués
aquell tremendo succés
de Riudarenas?
1.239 B.: Bé has dit, Valentí, vaya donch[s].
1.239 bis VA penes.
1.240 allí arribaren
quant de prompte.ls avisaren
venia marxant
lo enemich, ab molt pujant
cavalleria
1.245 y detrás infanteria,
prop de vuyt-cents,
que.ls cavalls éran sis-cents
y.l de Sant Jordi,
cabo de tots, grassos de ordi
1.250 que avían menjat.
Ells en tal necessitat
tot sol tenían
de cavalls la companyia
de tal Borrell.
1.255 Vingué lo tèrcio aquell
de Serinyà,
y tots junts se'n van pujar

1.239 Aquí hi ha un error evident, ja que tots els versos des del 1.239 fins al 1.311 (en què ell mateix torna a intervenir) s'atribueixen a Bernat. El vers 1.239, inusualment llarg, l'he dividit en dos (1.239 i 1.239 bis) i l'he repartit entre els dos interlocutors.

1.241-1.242 *avisaren...marxant*: Cal entendre «els avisaren (que) venia marxant».

1.243 *pujant*: llegiu «puixant».

1.248 Es refereix al duc de Sant Jordi (di San Giorgio), Carlo Maria Caracciolo, capità de la cavalleria castellana, mort a la batalla de Montjuïc.

1.250 *avian*: al text «anian».

1.252 *tot sol*: «solament».

- a uns vinyers.
Fan tornar als municioners
1.260 a Barcelona,
y a penes ells se n'adònan
quant sentiren
les trompetas y que.s tíran
ab los de cavall.
1.265 Encontinent, sens treball,
múntan de dalt,
donen-se de calt en calt
dos o tres cargas,
més que als frares a ells amargas,
1.270 pus n'i caygueren
prou més que ells, que més no.s veren
perquè.ls sotèrran,
perquè púgan dir que.ls èrran
totas las balas.
1.275 Vist les bones y las malas,
tots retiraren
a un bosch prop, y no mataren
sinó un sol frare,
y ells digueren que.n contaren
1.280 «*más de docientos
de muertos y que trecientos
rendidos fueron,
pero que ellos no quisieron
tenelles presos*».
1.285 Lo endemà ells y.ls francesos
a Barcelona
se n'entraren, que blasona
de resistir-los.
Entretant, lo ónde Dirlos
1.290 del marqueset,
estava més gros que un pet

1.270 n'i: al text «ui».

1.271 veren: «veieren».

1.289 No he trobat cap referència a aquest comte Dirlos.

- de aquells de llop,
 poch a poch se acostà prop
 del lloch de Sans,
 1.295 ahont ell y.ls capitans
 varen fer alto
 (unas quantas cosas falto,
 però no importa),
 la soldadesca deporta
 1.300 casas cremant,
 y nostres consells entretant
 eligen comte
 al rey de França y de promte
 l'en avisaren.
 1.305 Al dimecres enviaren
 ells un trompeta,
 y pensàvan la genteta
 que.s rendirían
 y que no resistirían
 1.310 a tant poder
 B.: Barcelona, què va fer?
 V.: Se entretingué
 lo trompeta a fi de que
 en lo entretant
 1.315 pogués anar acabant
 tots los fortins.
 Divendres los matutxins
 veren la maula,
 feren passar la paraula
 1.320 que envestirían
 dissapte y premiarían

1.294 Es tracta de l'antic municipi de Sants, que avui forma part de Barcelona.

1.297 *falto*: «em deixo». Aquest ús no consta al *DCVB*.

1.313 *a fi de que*: cal pronunciar la vocal neutra tònica.

1.317 *matutxí*: aquí s'usa en el sentit del castellà «matachín», d'on deriva (*DCVB*).

1.318 *veren*: «veieren».

1.318^{bis} *maula*: vegeu nota al vers 761.

- al bell primer
que seria tant guerrer
que una bandera
1.325 posaria a la cimera
de Montjuïc,
y que'l ferían tant rich
que sols de renda
sis mil ducats, y encomienda
1.330 a més de axò.
De matí la professó
se va arrenclar,
los esquadrons van formar
dels més valents.
1.335 Éran los nostres sinch-cents
a tot tirar,
y encara no, que a almorsar
alguns n'i avia.
No compto la companyia
1.340 dels que guardàvan
lo fortí, pus ells estàvan
prou descansats.
Per si els catalans soldats
vençut aguessen,
1.345 perquè per poc no.u perdessen
se asseguraren:
més de vuyt mil n'i pujaren
en esquadrons,
per la colina.ls balons
1.350 y per lo pla
los altres, y més ençà
pren lo tercer.
Pujàvan molt a son pler,
tot galejant,

1.328-1.329 *sols...ducats*: El verb és el·líptic, «tindria» o «rebria».

1.331 *professó*: vulgarisme molt generalitzat (i amb formes diverses: «provessó», etc.) per «processó».

1.343 *els*: al text «als».

1.349 *balons*: Els valons eren els membres d' «un dels regiments que originàriament estaven formats de soldats valons i que actuaren dins Espanya fins a la meitat del segle XIX» (GEC).

- 1.355 tot cridant y alborotant
 molt confortats
 perquè los sis mil ducats
 los fèyan fet.
 Ara, mira, te apromet
- 1.360 que.ls nostres pochs
 los usaren tant mal jochs
 que ells renegàvan,
 mes per ço no desmayàvan
 de tot en tot,
- 1.365 perquè a ells los matjots
 éran trinxeras
 y tostemps a grans fileras
 se.ls augmentàvan,
 y.ls diners que desitjàvan
- 1.370 los dàvan alas.
 Ja portàvan ells escalas
 per a pujar
 y cartes per a jugar,
 si acàs entràvan.
- 1.375 Los nobles se retiràvan,
 que.ls ho cridà
 Mons. de Aubiñí, que se està
 fent trenta creus.
 Ells prengueren los arreus
- 1.380 cridant «!Espanya!,
 ea, que ja la montanya
 es ahora nuestra.
 Muestra esa bandera nuestra,
 que yo seré
- 1.385 *el que la enarbolaré*

1.358 *fèyan fet*: El DCVB recull l'expressió «no fer al fet» amb el sentit de «no ésser escaient». Aquí té un significat que en deriva: «convenir, interessar, atreure», que és el que correspon a l'expressió «fer peça».

1.361 *usaren*: En el sentit, no recollit al DCVB, de «feren».

1.365 *matjots*: «muls» (per «matxots»).

1.377 Aubigni era el cap del castell de Montjuïc.

en el fortín.»

- Però prest lo retintín
de uns quans pedrers
digué a exos cavallers
1.390 que se enganyàvan,
si acàs ells imaginàvan
que a retirar
als catalans obligar
havía pogut,
1.395 que ningú.s fóra mogut
més que un pilar
a no haver-los de costar
lo que.ls costà.
Lo de Aubiñí al punt cridà:
1.400 «Ea, catalans,
torneu a mōurer las mans»,
què sols volia
que aquesta pedreria
se disparàs.
1.405 En ta vida tu veuràs
tan gran bugada:
va.y la gent acarniçada
com uns lleons,
entren los seus esquadrons,
1.410 degòllan, màtan,
las banderas arrebàtan
ab valentia.
Ja lo socorro venia
de Barcelona:
1.415 no penses de gent brivona,
que estudiants,
los frares y capellans
y caps de casas
ab lindos mosquets y espasas

1.388 *pedrers*: Soldats d'artilleria al servei d'una arma, usada entre els segles XVI i XVIII, que llançava pedres.

1.403 *pedreria*: vegeu nota anterior.

- 1.420 y van pujar.
 Los de Ribera per mar
 pújan vitualla.
 La castellana canalla
 en cant de dol
- 1.425 muda lo re, mi, fa, sol
 de sa alegria.
 ¿No te apar que mal feria
 si lo dexàs,
 lo que passà, y no [ho] contàs,
- 1.430 en Barcelona?
- B.: Pens que serà cosa bona,
 digas-ho prest.
- V.: Calla, no'm sias molest
 ni enfadós;
- 1.435 ¿pensas que ab paraulas dos
 se pot tot dir?
 Axí com va'l sol exir
 allà als molins
 que estan posats als confins
- 1.440 de aquella creu
 que Cuberta.s diu, se féu
 un esquadró
 pompós, rutilant y bo,
 tot de cavalls,
- 1.445 dels més principals vassalls
 que té son rey.
 Per a donar-li remey
 ab galania,
 la nostra cavalleria

1.421 L'antic barri de Ribera de Barcelona, parcialment enderrocat a partir del 1715 per construir-hi la Ciutadella.

1.427 *feria*: enteneu «faria».

1.427-1.430 *¿No te apar...Barcelona?»: «¿No et sembla que faria mal fet si deixés de contar el que va passar a Barcelona?».*

1.440-1.441 La Creu Coberta, a Barcelona, on des del segle XV hi havia «les forques principals de la ciutat» (GEC).

- 1.450 féu lo mateix.
Vuyt-cents éran, però creix
perquè s'i ajústan
uns quans cavallers que gústan
mostrar qui són.
- 1.455 Estava atent tot lo món,
sols se sentían
de les pessés que brunsían
terribles trons.
Quant màrxan los esquadrons
- 1.460 uns envés altres,
ysqueren dos de nosaltres,
bons capitans,
contra dos dels castellans,
principal gent.
- 1.465 Los nostres encontinent
en dos paletas
fan als altres estaquetas
ab gentil art.
Vént assò los de sa part,
- 1.470 mesclant-se tots
per probar si ab los seus bots
los cobrarián,
perquè empèndrer-los perdían,
si tu no.u saps,
- 1.475 los dos més principals caps
dels cavallers,
perquè lo un general és
y.l comissari
lo altre. Mes fonch temerari
- 1.480 lo llur intent,
perquè quartel molt decent
tenían promès,
y vént assò lo francès,
per llur illada
- 1.485 al duch donà una estocada
que.l va matar.

1.469 *vént*: «veient».

- Lo català, a son pesar,
que don Fernando
havia tingut en mando
1.490 per dar diners,
essent tots sos mots darrers
de cortesia,
dient-li que li dolia
de fer axò,
1.495 li va traspasar lo renyó;
y axí ferits,
se'ls ne portaren penedits
de aver-ho fet.
No.ls tiraren ni un cuet
1.500 per no matar
lo un per l'altre, que a llestar
ningú.ls podia,
que era gran algaravia
perquè ells portàvan
1.505 bandes negres, que endolàvan
als catalans.
Retiraren com germans
en aparència,
perquè altra diligència
1.510 no era bastant.
A penes foren lluny quant
los nostres tòrnan:
Bé pots dir que a palau córnan,
que un artiller
1.515 los va fer un gentil carrer
pel bell mig d'ells,
y.n caygueren a parells.
Parlem de tot,
que cert encarir no.s pot

1.495 *renyó*: «ronyó» (es la forma que el català occidental encara manté).

1.501 *llestar*: «escollir, triar» (DCVB).

1.505 *banda*: «peça de roba lleugera que s'usa com a insígnia o com a adorn» (DCVB).

1.513 *corrent*: «sonar el corn o botzina» (DCVB).

- 1.520 la valentia
de la nostra fembreria,
dich, de las donas:
feren molt més que lleonas
esta diada,
1.525 a bé que la matinada
havían manat
ninguna tragués lo cap
ni a la finestra.
Mes sa manya fonch tan destra
1.530 que.s disfrassaren
algunes, altres mostraren
que si éran donas
éra (n) totas amasonas
ho catalanas,
1.535 y que esquadras castellanas
vèurer sabrían.
Ellas a fe que venían
entre soldats,
donant refresch als cansats,
1.540 sens témer balas;
pilotas portàvan, palas,
draps y vinagre,
y, perquè era dia magre,
als que éran sans
1.545 los portàvan de sas mans
bonas viandas;
altras, per sas bonas tandas
nafrats curàvan;
altras los aparellàvan
1.550 lo menester.
A Montjuich may més fer
pugueren ells,
perquè y dexaren las pells
la gent més grave.
1.555 Lo marquès va menjar rave,

1.541 *pilota*: «Bala, esfera de pedra o de metall amb què es carregaven les armes de foc» (DCVB).

- de aquesta volta!
- B.: Però, digas-me tu, escolta,
qui y va morir?
- V.: De cabos, he entès a dir
- 1.560 més de sinch-cents,
y estos tots los més valents;
y de soldats
més de mil se n'han contats.
Denou banderas
- 1.565 los fàltan; d'estas, ne veras
en lo balcó
de nostra diputació
tretze penjadas
(totas aquestas guanyades
a força de armes),
- 1.570 picas, mosquets y guisarmas
a carretadas.
No y tornaren més vegades
perquè fugiren
- 1.575 lo diumenge, y ls seguiren
los miquelets
per la montanya, y aquests
baix per lo pla
fins a tant que no ls vérem ja,
- 1.580 que molt corrian.
Totavia, ells bé dirían
ne avían mort
dels nostres per mala sort
molt bona cosa.
- 1.585 Dexat de axò, ningú goza
de aquells piular,
que tots tenen que plorar:

1.564 *denou*: «dinou».

1.565 *veras*: «veieres».

1.571 *guisarma*: «alabarda» (també «visarma»).

1.579 *vérem*: «veiérem».

1.581 *totavia*: «tanmateix», com l'italià «tuttavia». Al *DCVB* hi consten els significats de «sempre» i «encara».

- lo general,
dos nebots, y *otro que tal*,
1.590 lo Torrecuça,
pus aquella escaramuça
li matà.l fill.
De nostres, ab tan perill,
sols n'i faltaren
1.595 setanta ab los que nafraren.
May se tingueren
per segurs fins que ells se veren
dins Tarragona.
Y aquí fi y remato dóna
1.600 lo rahonament,
la part primera;
quiçà.n ferem de tercera,
si aquesta agrada.
La segona és ja acabada
1.605 alegrament.
B.: ¿Vols que cantem plasament,
ab alegria,
calcom que me.n folgaria
de aquesta feta?
1.610 V.: Ea, vaje de cobleta!
*Cobles del marquès de los Veles
que cantaren en Valentí y Bernat
a la fi del rahonament.*
Vostres goigs ab gran plaer
cantarem en aquest dia,

1.588 El general Vélez que, tal com diuen les cobles que acompanyen el nostre text, havia perdut dos nebots.

1.590. *lo Torrecuça*: Carlo Caracciolo (Nàpols, s. XVII-?, 1647), marquès de Torrecuso. Segons ELLIOTT, p. 379, el marquès de Torrecuso era comandant dels regiments italians durant el setge de Salses. Pare del duc de Sant Jordi (nota 1.248). Figura també amb el nom de Torrecusa al títol del fullet 2.951 d'AGUILÓ i a SANABRE i a TORRENT.

1.597 *veren*: «veieren».

1.602 «Potser en farem una tercera part».

1.606 *plasament*: «plasentment».

- 4 pus que vostra senyoria
 de general té poder.

 Honrra al rey vostra persona
 ab càrrech de loctinent,
 quant la veu merexedora
 8 de exercir-lo prudentment,

 donant fe al misatger
 que de la cort se.us envia,
 que lo comte-duch volia
 12 aprovàsseu son parer.

 Dintre Madrit produhida
 la enveja, qual arbre vert,
 fonch de soldats circuÿda,
 16 ordenats ab gran concert.

 Per ço restà molt senser
 vostre cos ple de alegria,
 pensant que se.us rendiria
 20 de Cathalunya el poder.

 Quant los castellans sentiren
 del tresor la gran olor,
 ab sos capitans partiren
 24 per robar la plata y or.

 Y trobaren, cert, lo ver,
 que en plom tot se.ls convertia,
 morint de vós, senyoria,
 28 dos nebots de gran valer.

 Gran delit vos presentava
 Montjuïch fortificat,
 ab pedrers, que.us enviava
 32 entre mans, peus y costats,

 per los quals lo cavaller
 que aquells esquadrons regia
 preferí ab sa companyia
 36 sens res més poder-i fer.

Reparada la gran erra
de envestir, per molt cruel,
transplantat fonch de esta terra
40 lo exèrcit a Martorell.

Y fugint no gens a pler,
lo partir no us entrístia,
sabent que balas envia
44 per las claus lo conceller.

No fonch de menor estima
lo escapar dels miquelets,
per ser gent que desestima
48 vostres cavalls y mosquets,

preguntant per a saber
si per ventura us seguían,
per fugir ab més porfia
52 a tancar-se al galliner.

Vostra jornada acabada,
lo major dels goigs sentís
vént sa persona lliurada
56 de las mans de Margarit,

quant senyor pensant-vos ser
del millor que possehíau,
vo.n tornàreu com devíau
60 sens portar-vo.n un diner.

TORNADA

Suplicau, gent derrotada,
al Privat deix de voler

⁵⁴ lo: al text «la». *sentís*: aquesta forma no té sentit. Es deu tractar d'un error d'impremta.

⁵⁵ *vént*: «veient».

⁵⁶ Josep de Margarit i de Biure (Girona o Castell d'Empordà, 1062-Perpinyà, 1685). Militar i polític. Hostilitzà les forces del marquès de los Vélez per tal de retardar l'atac d'aquest a Barcelona. Ambaixador de la Generalitat a París. Els francesos el feren marquès d'Aguilar.

⁵⁸ *possehian*: al text «possehian».

64 guerras ab gent catalana,
 que us farà menos valer.

Laus Deo.

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ I FUSTER, Marian: *Catálogo de obras en lenguas catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (Madrid, 1923). Curial ediciones («Documents de cultura-facsímils», 8). Barcelona-Sueca, 1977.

Catálogo de la colección de folletos Bonshoms, relativa en su mayor parte a historia de Cataluña. I. Folletos anteriores a 1701. Diputación provincial de Barcelona, Biblioteca de Catalunya. Barcelona, 1974.

CLARA, Josep: *Introducció a la història de Girona*. Edicions del Pèl. Girona, 1983.

COROMINES, Joan: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (volums I-VII). Curial edicions & Caixa de Pensions. Barcelona, 1980... (en curs de publicació). Citat per *DECLC*.

Diccionari català-valencià-balear (10 vols.). Palma de Mallorca, 1926-1962 (2a. edició, 1975). Citat per *DCVB*.

Diccionari de Literatura Catalana. A cura de J. Molas i J. Massot i Muntaner. Edicions 62. Barcelona, 1979. Citat per *DLC*.

ELLIOTT, J.H.: *La revolta catalana, 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1966.

GARCÍA CÁRCEL, Ricardo: *Historia de Cataluña, siglos XVI-XVII. II. La trayectoria histórica*. Ed. Ariel. Barcelona, 1985.

Gran Enciclopèdia Catalana (16 vols.). Barcelona, 1969-1983. Citada per *GEC*.

NADAL i FARRERAS, Joaquim: *Dos segles d'obscuritat (XVI i XVII)*. Ed. DOPESA. Barcelona, 1979.

REGLÀ, Joan: *Els virreis de Catalunya*. Ed. Vicens Vives. Barcelona, 1956 (4a. ed., 1980).

ROMEU i FIGUERAS, Josep: *Sobre els primitius plecs solts amb contingut poètic*, «Serra d'Or», XIV, núm. 151 (1972). pp. 277-280.

ROSSICH, Albert: *La codolada, una forma mètrica catalana* dins *Miscel·lània Aramon, III*. Curial ed. Barcelona, 1984.

RUBIÓ i BALAGUER, Jordi: *Decadència de la literatura catalana (continuació). Siglos XVII i XVIII*, dins *Historia general de las literaturas hispánicas*, vol. IV (Primera parte). Editorial Vergara. Barcelona, 1953 (Reimpressió 1968).

SALRACH, J.M. i DURAN, Eulàlia: *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*. 2 vols. EDHASA. Barcelona, 1981. Citat per DURAN, que és l'autora del segon volum, al qual fem sempre referència.

SANABRE, Josep: *La acción de Francia en Cataluña (1640-1659)*. «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona». Barcelona, 1956.

El tractat dels Pirineus. Barcino, Barcelona, 1959.

SERRA i BALDÓ, A. i LLATAS, R.: *Resum de poètica catalana*. Barcino. Barcelona, 1932, (reed. 1978).

SIMÓN PALMER, María del Carmen: *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización*. Tomo I (1481-1765). «Cuadernos bibliográficos», XLI. CSIC. Madrid, 1980.

TORRENT, Anna M.: *Poesia barroca de la Guerra dels Segadors*. «Els Marges» núm. 31 (maig 1984). Curial ed. Barcelona.

VILA, Pep: *Plecs poètics catalans dels segles XVI i XVII conservats a la biblioteca del Palau de Peralada*, «Revista de Girona», núm. 108. Girona, 1984.